

Tekmeria

Vol 3 (1997)

Έπιγραμμα από τη Βέροια τῶν Ἀντιγονιδῶν

Θ. Ν. ΠΑΖΑΡΑΣ , Μ. Β. ΧΑΤΖΟΠΟΥΛΟΣ

doi: [10.12681/tekmeria.122](https://doi.org/10.12681/tekmeria.122)

To cite this article:

ΠΑΖΑΡΑΣ Θ. Ν., & ΧΑΤΖΟΠΟΥΛΟΣ Μ. Β. (1997). Έπιγραμμα από τη Βέροια τῶν Ἀντιγονιδῶν. *Tekmeria*, 3, 71–78.
<https://doi.org/10.12681/tekmeria.122>

ΕΠΙΓΡΑΜΜΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΒΕΡΟΙΑ ΤΩΝ ΑΝΤΙΓΟΝΙΔΩΝ*

Τὸ 1975, κατὰ τὴν ἀνασκαφὴ ἀπὸ τὸν Θεοχάρη Παζαρά τοῦ οἰκοπέδου Β. Βασίλογλου ἐπὶ τῆς παρόδου τῆς ὁδοῦ Ἐδέσσης στὴν Βέροια (Ο.Τ. 212), ἦλθε στὸ φῶς ἀνάστροφα τοποθετημένο σὲ δευτέρη χρῆση πεσσόσχημο βάθρο ἀπὸ λευκὸ μάρμαρο (εἰκ. 1). Ἡ βάση του κοσμεῖται μὲ πλίνθο καὶ περιθέον κοιλόκυρτο κυμάτιο (εἰκ. 2). Διαστάσεις: ὕψος: 0,48, μῆκος βάσεως: 0,82, πλάτος βάσεως: 0,35, μῆκος ἄνω ἐπιφανείας: 0,73, πλάτος ἄνω ἐπιφανείας: 0,26.¹ Σὲ μία ἀπὸ τὶς στενὲς πλευρὲς του εἶναι χαραγμένη ὀκτάστιχη ἐπιγραφή τοῦ τρίτου αἰῶνος π.Χ. Ὑψος γραμμιάτων: 0,008-0,016. Διάστιχο: 0,01 (εἰκ. 3).

Πάν και ἐν Ἀρκαδία μέγα τίμιος, ἀλλὰ
πόθος με πνεῦμα Μακεδονίαι σύμμαχον ἠγάγετο,
Ἴπποκλέους δὲ ἀρετὰ με τεθαλότα και νέον ὦδε
4 θῆκὲ γέ τε ἐκ προγόνων κισσὸν ἀναψάμενος.
Ἀθάνατος βασιλεῖ(ο)ς ἐπεὶ χάρις ἄδε Φιλίππου
και τέκνων τέκνοις ἀϊδίως ἐδόθη
και κτεάνων ἀτελής δόμος, ἄτε ἐπίσημος,
8 Ἀντιγόνου φάμα τόνδε ἐφύλαξεν νόμον.

Στ. 2: Τὸ ἕκτο καὶ ἑβδόμο γράμμα τοῦ στίχου εἶναι χαραγμένα στὸ διάστιχο τῶν στίχων 1-2. Στ. 5: ΒΑΣΙΛΕΙΕΣ ὁ λίθος, προφανῶς ἀπὸ παραδρομὴ τοῦ χαρακτῆ, ἀντὶ τοῦ βασιλείου.

* Χάριτες ὀφείλομε στὸν Γάλλο συνάδελφο L. Dubois, ὁ ὁποῖος συνέβαλε στὴν ὀρθὴ κατανόηση τοῦ πέμπτου στίχου καὶ τὸν ὁποῖον καὶ ἀπὸ τῆς θέσεως αὐτῆς εὐχαριστοῦμε.

1. Π. Λαζαρίδη, "Βυζαντινά, μεσαιωνικά καὶ νεότερα μνημεῖα Κεντρικῆς καὶ Δυτικῆς Μακεδονίας", ΑΔ 30 (1975), Μέρους Β₂ - Χρονικά 268. Πρὸβλ. Ἰ. Τουράτσογλου, ΑΔ 30 (1975), Μέρους Β₂ - Χρονικά 261.

Το ἐπίγραμμα, ἀποτελούμενο ἀπὸ τέσσερα ἐλεγειακὰ δίστιχα, εἶναι γραμμένο σὲ συμβατικὴ δωρικὴ διάλεκτο μὲ μόνη παρέκκλιση τὸν ἀττικὸ τύπο *ἠγάγετο* στὸν δεύτερο στίχο ἀντὶ τοῦ ἀναμενόμενου *ἀγάγετο*² καὶ τὴν χρῆση, στὸν ἴδιο στίχο, τοῦ τεχνητοῦ τύπου *Μακηδονίαι* ἀντὶ τοῦ *Μακεδονίαι*, ποὺ εἶναι ἀσύμβατος μὲ τὸ μέτρο.³

Τὸ κείμενο θὰ μπορούσε νὰ ἀποδοθεῖ σὲ ἐλεύθερη μετάφραση ὡς ἑξῆς:

“(ἐγὼ) Ὁ Πάν καὶ στὴν Ἀρχαδία ἀπολαύω μεγάλων τιμῶν, ἀλλὰ ἐπιθυμία μὲ ἔφερε ὡς (θεῖο) πνεῦμα σύμμαχο τῆς Μακεδονίας, ἡ δὲ ἀρετὴ τοῦ Ἴπποκλέους (=ὁ Ἴπποκλῆς) θαλερὸν καὶ νέον ἐδῶ μὲ ἔστησε, προσδένοντας (στὴν κεφαλὴ μου) τὸν προγονικὸ κισσό. Ἐπειδὴ ἀθάνατη ἡ βασιλικὴ τούτη χάρις τοῦ Φιλίππου καὶ στῶν τέκνων τὰ τέκνα αἰώνια δόθηκε καὶ ὁ οἶκος (τοῦ Ἴπποκλέους) εἶναι ἀτελής ὡς πρὸς τὶς κτήσεις (του), καθότι ἐπίσημος, ἡ φήμη τοῦ Ἀντιγόνου (=ὁ Ἀντίγονος) διαφύλαξε τοῦτον τὸν νόμο”.

Τὸ ἐπίγραμμα ὑποτίθεται ὅτι ἐκφωνεῖται ἀπὸ τὸ “φθεγγόμενο” μνημεῖο,⁴ τὸ ὁποῖο, ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὸ ἴδιο τὸ κείμενο, δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι παρὰ ἀπεικόνιση τοῦ Πανὸς ἰδρυμένη ἐπάνω στὸ βάθρο. Ἡ διαπίστωση αὕτη θέτει δύο “ἀρχιτεκτονικῆς” φύσεως ζητήματα: α) γιατί τὸ ἐπίγραμμα εἶναι χαραγμένο σὲ στενὴ ὄψη τοῦ βάρου; β) πῶς ἡ “εἰκῶν” τοῦ θεοῦ ἦταν στημένη στὸ βάθρο;

Ἡ κατ’ ἀρχὴν εὐλόγη ὑπόθεση ὅτι πρόκειται γιὰ ἀρχιτεκτονικὸ μέλος, μέτωπο παραστάδος, ἀναιρεῖται ἀπὸ τὴν ἀπουσία ἐπιφανείας ὥσεως καὶ τὴν παρουσία τοῦ κυματίου καὶ στὶς τέσσερες πλευρὲς τῆς βάσεως τοῦ βάρου.⁵ Τὸ γεγονός αὐτὸ ὀδηγεῖ ἀναπόδραστα στὸ συμπέρασμα ὅτι πρόκειται γιὰ ἐλεύθερη κατασκευὴ. Ἡ ἐπιλογὴ στενῆς πλευρῆς ὡς κυρίας ὄψεως πρέπει ἄρα νὰ σχετίζε-

2. Γιὰ ἀνάλογη παρέκκλιση σὲ σύγχρονο ἐπίγραμμα τῆς Βέροιας, βλ. *SEG* 24 (1969) 503, στ. 1: *ἦν* ἀντὶ τοῦ ἀναμενόμενου *ἄν*.

3. Πρβλ. Χρυσούλας Σαατσόγλου-Παλιαδέλη, *Τὰ ἐπιτάφια μνημεῖα ἀπὸ τῆ μεγάλης τοῦμπα τῆς Βεργίνας* (Θεσσαλονίκη 1984) 24-26, ἀρ. 2.

4. Βλ. Margherita Guarducci, *L' epigrafia greca dalle origini al tardo impero* (Ρώμη 1987) 256 καὶ M. Burzachechi, *Epigraphica* 24 (1962) 3-54. Δὲν εἶναι ἴσως τυχαῖο ὅτι καὶ ὁ Μιλτιάδης ἀπαθανάτισε τὴν νίκη του στὸν Μαραθῶνα, τὴν ὁποία ὀφείλε στὸν “τραγόπουν” θεό, μὲ φθεγγόμενο ἄγαλμα τοῦ Πανός, ὅπως γνωρίζομε ἀπὸ τὸ σχετικὸ ἐπίγραμμα τοῦ Σιμωνίδου (Σιμωνίδου, *Fragmenta* 133 Bergk).

5. Γιὰ τὶς βάσεις τῶν ἐλληνικῶν ἀγαλμάτων, βλ. Margrit Jacob-Felsch, *Die Entwicklung griechischer Statuenbasen und die Aufstellung der Statuen* (Waldsassen 1969), ἰδιαίτερα δὲ γιὰ τὴν ἐλληνιστικὴ περίοδο, βλ. Inga Schmidt, *Hellenistische Statuenbasen* (Φραγκφούρτη-Βερολίνο 1995).

ται μὲ τὴν στάση τοῦ εἰκονιζομένου Πανός⁶ ἢ (καὶ) ἐνδεχομένως μὲ τὴν λοιπὴ διαμόρφωση τοῦ χώρου ὅπου ἦταν ἰδρυμένο τὸ βᾶθρο. Ἐπὶ παραδείγματι, θὰ ἦταν δυνατόν νὰ φαντασθεῖ κανεὶς τὴν ὑπαρξὴ σὲ μικρὴ ἀπόσταση δεύτερου ἀντωποῦ ἀντίστοιχου βᾶθρου, ὅπως στὴν ἀποκατάσταση τοῦ μνημείου τῆς Εὐρυδίκης στὶς Αἰγεές, χωρὶς βέβαια τὴν συνεκτικὴ ἐξέδρα.⁷

Δυσεπίλυτο εἶναι τὸ ζήτημα ποῦ δημιουργεῖται ἀπὸ τὴν ἀπουσία ἐνδείξεων γιὰ τὸν τρόπο στηρίξεως τῆς ἀπεικόνισεως τοῦ Πανός στὸ βᾶθρο, καθὼς στὴν λεῖα ἄνω ἐπιφάνεια δὲν ὑπάρχει τόρμος ποῦ θὰ ὑποδεχόταν πλίνθο λίθινου γλυπτοῦ οὔτε διακρίνονται ἴχνη πελμάτων ὑποδοχῆς χάλκινου ἀγάλματος. Ἐξ ἄλλου, ἡ θέσις χαράξεως τοῦ ἐπιγράμματος στὸ ἀναμενόμενο ὕψος ἀποκλείει — δεδομένων μάλιστα καὶ τῶν τεχνικῶν δυνατοτήτων τῆς ἐποχῆς— τὴν ὑπόθεσις “χειρουργικῆς” ἀφαίρέσεως, συνεπεία δεύτερης χρήσεως, λεπτῆς πλάκας τῆς ἄνω ἐπιφάνειας μὲ τὸν τόρμο ἢ τὰ πέγματα. Ἡ λύσις ἴσως πρέπει νὰ ἀναζητηθεῖ πρὸς τὴν κατεύθυνση ἀρχικῆς παρουσίας ἄλλου στοιχείου, σήμερα χαμένου, ὅπου καὶ ἡ πλίνθος τοῦ ἀγάλματος. Εἶναι μάλιστα πολὺ πιθανὸν στὴν πλίνθο τοῦ ἀγάλματος τοῦ Πανός νὰ διαμορφωνόταν καὶ ἡ ἐπίστεψη τοῦ βᾶθρου ἀπὸ κοιλόκυρτο κυμάτιο, ἀντίστοιχο μὲ αὐτὸ τῆς βάσεως, ὅποτε θὰ προέκυπτε ἕνα σύνθετο βᾶθρο.⁸ Ἡ ἀπουσία ἐμφανῶν ἰχνῶν ἀναθυρώσεως στὴν ἄνω ἐπιφάνεια δὲν ἀποκλείει αὐτὴν τὴν ὑπόθεσις, καθὼς ὑπάρχουν περιπτώσεις κατὰ τὶς ὁποῖες πλίνθοι ἀγαλμάτων ἀπλῶς στηρίζονται ἐπάνω στὸ βᾶθρο, ἐνδεχομένως δὲ γίνεται χρῆσις συνδετικοῦ ὕδραυλικοῦ κονιάματος ἢ γύψου.⁹

Στὸ ἐπίγραμμα ὁ Πάν, λαμβάνοντας τὸν λόγο, δηλώνει ὅτι, ἂν καὶ ἀπέλανε καὶ στὴν Ἀρχαδία μεγάλων τιμῶν, κατελήφθη ἀπὸ σφοδρὴ ἐπιθυμία νὰ ἔλθει ὡς θεῖο πνεῦμα σύμμαχο τῆς Μακεδονίας. Τὴν εἰκόνα του ἀνέθεσε ὁ Ἴπποκλῆς, ὁ

6. Ἀπεικόνισις “ἐν κινήσει”, ὅπως π.χ. στὸ ἀγαλματίδιο ἀπὸ τὴν Ὀλυμπία (*LIMC* VIII 2, 615, ἀρ. 33) ἢ “ἐν στάσει”, ὅπως π.χ. στὸ ἀγαλματίδιο ἀπὸ τὴν Ἀνδριτσaina (*LIMC* VIII 2, 616, ἀρ. 55).

7. Χρυσούλας Σαατσόγλου-Παλιαδέλη, “Σκέψεις μὲ ἀφορμὴ ἕνα εὔρημα ἀπὸ τὰ Παλατίτσια”, *Ἀρχαία Μακεδονία* V, I (Θεσσαλονίκη 1993) 1339-71 καὶ ἰδίως σχέδιο 7, σ. 1370).

8. Βλ. π.χ. ἀνάλογα βᾶθρα ἀπὸ τὴν Δῆλο τοῦ τέλους τοῦ Β' αἰ. π.Χ. Inga Schmidt (σημ. 5) σ. 340-41, ἀρ. IV. 1.76, εἰκ. 57, 212, 260 καὶ σ. 343-44, ἀρ. IV. 1.80, εἰκ. 59 καὶ 62.

9. Βλ. Sheila Adam, *The Technique of Greek Sculpture in the Archaic and Classical Periods* (Ὁξφόρδη 1966) 81-82, πρὸβλ. Uta Kron, “Eine Pandion-Statue in Rom mit einem Exkurs zu Inschriften auf Plinthen”, *JdAI* 92 (1977) 160.

ὁποῖος δὲν εἶναι γνωστός ἀπὸ ἄλλου. Σ' αὐτὴν ὁ Πάν παριστάνεται νέος καὶ “θαλερός” στεφανωμένος μὲ κισσό. Ὁ κισσός, ὅπως καὶ τὸ ἄλλο “διονυσιακὸ” φυτὸ, ἡ ἄμπελος, εἰκονίζεται συχνὰ μὲ τὸν θεὸ αὐτόν,¹⁰ σὲ ἐπιγράμμα δὲ τοῦ Θεοκρίτου ὁ Πρίαπος, ὡς σύντροφος τοῦ Πανός, περιγράφεται ἀκριβῶς ὅπως καὶ ὁ Πάν τοῦ ἐπιγράμματος τῆς Βέροιας *κισσόν ἐφ' ἱμερτῶ κρατὶ καθαπτόμενος*.¹¹

Ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον παρουσιάζει στὸ δεύτερο ἡμισυ τοῦ ἐπιγράμματος ἡ μεταφορὰ νομικῶν ἐννοιῶν σὲ ποιητικὸ λόγο. Ἡ φράση *χάρις ἄδε ... καὶ τέκνων τέκνοις αἰδίως ἐδόθη καὶ κτεάνων ἀτελής δόμος* παραπέμπει στὸν γνωστὸ ἀπὸ μακεδονικὲς βασιλικὲς “δωρεές” τύπο *δίδωσι δὲ καὶ ἀτέλειαν αὐτῶι καὶ ἐγγόνιοις καὶ εἰσάγοντι καὶ ἐξάγοντι τῶν ἐπὶ κτήσει*¹² ἢ *ἀτέλειαν ἔδωκεν πάντων αὐτῶι καὶ ἐγγόνιοις καὶ εἰσάγοντι καὶ ἐξάγοντι καὶ πωλοῦντι καὶ ὠνουμένωι πλὴν ὅσα ἐπ' ἐμπορίαι*,¹³ παρὰ φραση τοῦ ὁποῖου διαβάζομε στὴν περιγραφὴ ἀπὸ τὸν Ἀρριανὸ τῶν τιμῶν ποῦ ἀπένευμε ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος στοὺς νεκροὺς τῆς μάχης τοῦ Γρανικοῦ καὶ στὶς οἰκογένειές τους: *γονεῦσι δὲ αὐτῶν καὶ παισὶ τῶν τε κατὰ τὴν χώραν ἀτέλειαν ἔδωκε καὶ ὅσαι ἄλλαι ἢ τῶ σώματι λειτουργίαι ἢ κατὰ τὰς κτήσεις ἐκάστων εἰσφοραί*.¹⁴ Στὸ ἐπιγράμμα ἡ ἔκφραση *αὐτῶι καὶ ἐγγόνιοις (ἐγγόνιοις)* μεταφέρεται ὡς *τέκνων τέκνοις αἰδίως* καὶ ἡ ἔκφραση *ἀτέλειαν ... τῶν ἐπὶ κτήσει (κατὰ τὰς κτήσεις)* ὡς *κτεάνων ἀτελής δόμος*, ἀλλὰ τὸ νόημα εἶναι τὸ ἴδιο. Εἶναι γνωστὸ ὅτι προνομίων ἀναλόγων πρὸς τοῦ Ἴπποκλέους ἀπέλαυαν στὴν Βέροια οἱ ἱερεῖς τοῦ Ἀσκληπιοῦ καὶ ἀργότερα καὶ ἐκεῖνοι τοῦ Ἡρακλέους Κυναγίδα.¹⁵

Ἡ ἀτέλεια παραχωρήθηκε στὸν ἐπιφανῆ οἶκο (*δόμος ... ἐπίσημος*) τῶν προγόνων τοῦ Ἴπποκλέους ἀπὸ ἓνα βασιλεῖα Φίλιππο, ποῦ πιθανώτατα δὲν εἶναι ἄλλος ἀπὸ τὸν Φίλιππο Β'. Ἡ διατήρησή της ἀπὸ ἓνα βασιλεῖα Ἀντίγονο — τὸν

10. Πρβλ. *LIMC* VIII 2, 616, ἀρ. 42, 619, ἀρ. 78 καὶ 624, ἀρ. 166. Γιὰ κοινὴ λατρεία Πανός καὶ Διονύσου, βλ. Πανσ. 2.24.6, πρβλ. *RE, Suppl.* 8 (1956) 1001.

11. *Παλ. Ἀνθ.* 9.338.

12. M.B. Hatzopoulos, *Macedonian Institutions under the Kings* (“ΜΕΛΕΤΗΜΑΤΑ” 22, Ἀθήνα 1996) τ. II 43-45, ἀρ. 20.

13. Γιουλίας Βοκοτοπούλου, “Ὁ Κάσσανδρος, ἡ Κασσάνδρεια καὶ ἡ Θεσσαλονίκη”, *Μνήμη Μανόλη Ἀνδρόνικου* (Θεσσαλονίκη 1997) 39-50.

14. Ἀρριανοῦ, *Ἀλεξάνδρου Ἀνάβασις* 1.16.5. Γιὰ τὸ ὅλο θέμα, βλ. διεξοδικὰ M.B. Hatzopoulos, *Macedonian Institutions under the Kings* (“ΜΕΛΕΤΗΜΑΤΑ” 22, Ἀθήνα 1996) τ. I 437-40.

15. Hatzopoulos (σημ. 12, ἀνωτέρω) 28-30, ἀρ. 8.

Ἀντίγονο Γονατᾶ ὅπως προκύπτει τόσο ἀπὸ τὸ σχῆμα τῶν γραμμῶν, ποὺ χρονολογοῦν τὴν ἐπιγραφή στὰ μέσα τοῦ Γ΄ αἰ. π.Χ. ὅσο καὶ ἀπὸ τὸν συσχετισμὸ μὲ τὸν Πᾶνα, γιὰ τὸν ὁποῖον γίνεται ἐκτενέστερα λόγος κατωτέρω —καίτοι λογικὴ ἀπόρροια τοῦ “αἰδίου” τῆς χαρακτῆρος, κρίθηκε ἀπὸ τὸν Ἰπποκλῆ ἄξια μνείας ἐξ ἴσου μὲ τὴν ἀρχικὴ παραχώρηση, διότι ἡ ἀνάληψη τῆς ἐξουσίας ἀπὸ γόνου ἄλλης δυναστείας, τῶν Ἀντιγονιδῶν, μετὰ μακρὰ περίοδο δυναστικῶν μεταβολῶν, εἰσβολῶν, ταραχῶν, ἀκόμη καὶ ἀναρχίας, ἦταν φυσικὸ νὰ γεννᾶ τίς μεγαλύτερες ἀνησυχίες σὲ προνομιούχους ἄλλων ἐποχῶν.

Θὰ μπορούσε νὰ γίνει ἡ σκέψη ὅτι ἡ διαιώνιση τῆς μνήμης τῆς βασιλικῆς μεγαλοδωρίας μὲ ἴδρυση μνημείου τοῦ Πανὸς ὀφείλεται σὲ κάποια σχέση τοῦ Ἰπποκλέους καὶ τῶν προγόνων του μὲ τὴν λατρεία τοῦ θεοῦ αὐτοῦ καὶ τὴν Ἀρκαδία. Πράγματι, ὁ φιλομακεδονικὸς προσανατολισμὸς μέρους τουλάχιστον τῶν Ἀρκαδῶν καὶ ἡ πολιτικὴ ὑποστήριξη τοῦ Φιλίππου Β΄ πρὸς αὐτοὺς παραδίδονται ἀπὸ ἀρκετὲς φιλολογικὲς πηγές. Ἐν τούτοις συγκεκριμένες κοινὲς πολεμικὲς ἐπιχειρήσεις Μακεδόνων καὶ Ἀρκαδῶν δὲν μαρτυροῦνται, ἡ δὲ Ἀρκαδία παρέμεινε οὐδέτερη κατὰ τὴν τελικὴ σύγκρουση στὴν Χαιρώνεια.¹⁶ Αὐτὸ βέβαια δὲν ἀποκλείει τὴν συμμετοχὴ μεμονωμένων Ἀρκαδῶν στὰ στρατεύματα τοῦ Φιλίππου καὶ τὴν μετέπειτα ἐγκατάσταση κάποιου ἀπὸ αὐτοὺς στὴν Βέροια, ὅπως καὶ τόσων ἄλλων Ἑλλήνων, στοὺς ὁποίους ὁ Μακεδῶν βασιλεὺς καὶ οἱ διάδοχοί του ἐπιδαψίλευσαν τιμές, γαίτες καὶ προνόμια.¹⁷ Τὸ κείμενο ἐν τούτοις δὲν συνδέει ρητῶς τὴν “ἐπιφάνεια” τοῦ Πανὸς στὴν Μακεδονία μὲ γεγονὸς τῆς βασιλείας τοῦ Φιλίππου Β΄, ὥστε δὲν ἐπιβάλλεται ἡ ὑπόθεση ἀμάρτυρης ἀπὸ ἄλλοῦ παρεμβάσεως τοῦ θεοῦ ὑπὲρ τῶν Μακεδόνων σὲ μάχη ἐκείνης τῆς ἐποχῆς.

Κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἡ ἐπιλογή τοῦ Πανὸς ὀφείλεται στὸ πολὺ πιὸ πρόσφατο γεγονὸς ὅτι ὁ θεὸς αὐτός, ὁ ὁποῖος ἦταν ἤδη ἀγαπητὸς καὶ σὲ παλαιότερους Μακεδόνες βασιλεῖς, ἀναδείχθηκε ὡς ὁ κατ’ ἐξοχὴν προστάτης τοῦ Ἀντιγόνου Γονατᾶ. Οἱ σχετικὲς μαρτυρίες ἀφθονοῦν.¹⁸ Γνωστὲς εἶναι δύο σειρὲς νο-

16. S. Dušančić, *The Arcadian League of the Fourth Century* (Βελιγράδι 1970) 309-311 (στὴν σερβικὴ μὲ ἐκτενὴ ἀγγλικὴ περίληψη).

17. Βλ. μετὰξὺ ἄλλων, B. Funck, “Zu Landschenkungen hellenistischer Könige”, *Klio* 60 (1978) 47-49 καὶ, ἰδιαίτερα γιὰ τὴν Βέροια, [Ψευδο-] Αἰσχίνου, *Ἐπιστολαί* 12.8.

18. Οἱ μαρτυρίες, ποὺ ἀφοροῦν στὸν Ἀρχέλαο καὶ τὸν Ἀμύντα Γ΄, ἔχουν συγκεντρωθεῖ ἀπὸ τὸν M. Launey, *Recherches sur les armées hellénistiques* (Παρίσι 1987) τ. II 934.

μισμάτων, μία αργυρών τετραδράχμων που φέρουν στον εμπροσθότυπο μακεδονική άσπίδα με κεφαλή Πανός ως επίσημο και στον οπισθότυπο την Ἀθηνᾶ “Ἀλκίδημο” και την επιγραφή ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΑΝΤΙΓΟΝΟΥ και ἄλλη χαλκῶν ὑποδιαίρεσεων τοῦ ὀβολουῦ που φέρουν κεφαλή Ἀθηνᾶς στον εμπροσθότυπο και στον οπισθότυπο τὰ γράμματα ΒΑ και τὸ μονόγραμμα τοῦ Ἀντιγόνου, και ἰδίως εἰκονίζουν τὸν Πᾶνα νὰ κοσμεῖ τρόπαιο.¹⁹ Ἐξ ἄλλου, στὴν αὐτὴ τοῦ βασιλέως και προφάνως κατ’ ἐντολὴν του ὁ Ἄρατος ὁ Σολεὺς συνέθεσε ἕμνο ἀφιερωμένο στον θεό.²⁰ Τέλος εἶναι γνωστὸ ὅτι ὁ Ἀντίγονος Γονατᾶς ἴδρυσε τὸ 245 π.Χ. στὴν Δῆλο τὴν ἑορτὴ τῶν Πανείων.²¹

Ἡ ἀρχὴ τῆς ἰδιαίτερης εὐλάβειας τοῦ Ἀντιγόνου πρὸν τὸν Πᾶνα πρέπει νὰ ἀναζητηθεῖ στὴν περιφανῆ νίκη του ἐπὶ τῶν Γαλατῶν τὸ 277 π.Χ. στὴν Λυσιμάχεια, τὴν ὁποῖαν ὁ βασιλεὺς ἀπέδωσε σὲ παρέμβαση τοῦ θεοῦ.²² Ὁ συσχετισμὸς ἀμφισβητήθηκε, ἐπειδὴ ἡ ἐπιφάνεια τοῦ θεοῦ δὲν μαρτυρεῖται ρητῶς στὴν επιγραφή τῆς μάχης και ἐπειδὴ στον οπισθότυπο μερικῶν χαλκῶν νομισμάτων εἰκονίζεται “ἄφλαστον” (κόσμημα πρύμνης) δίπλα στοῦ τρόπαιο, ἔνδειξη γιὰ ὀρισμένους μελετητὲς ὅτι πρόκειται γιὰ ναυτικὴ νίκη.²³ Τὸ “ἐκ τῆς σιωπῆς” ἐπιχείρημα δὲν εἶναι ἰσχυρὸ στὴν περίπτωση αὐτὴν, διότι διασώζεται μόνον μία περιγραφή τῆς μάχης στὴν ἀδέξια περιλήψη τῶν *Φιλιππικῶν* τοῦ Πομπηίου Τρώγου ἀπὸ τὸν Ἰουστῖνο.²⁴ Ἡ δὲ παρουσία τοῦ ναυτικοῦ συμβόλου ἐξηγεῖται ἀπὸ τὴν ἴδια τὴν ἀφήγηση τοῦ Λατίνου συγγραφέως.

Οἱ Γαλάτες φορτωμένοι μὲ λεία ἀπὸ τὸ βάσει σχεδίου ἐγκαταλελειμμένο στρα-

πρβλ. και Ph. Borgeaud, *Recherches sur le dieu Pan* (Ρώμη 1979) 169, σημ. 135, H.P. Laubscher, “Hellenistische Herrscher und Pan”, *AM* 100 (1985) 336-45.

19. Βλ. διεξοδικὴ συζήτηση αὐτῶν τῶν νομισμάτων στοῦ ἄρθρο τοῦ Laubscher (σημ. 18, ἀνωτέρω) 341-45.

20. Βλ. W.W.Tarn, *Antigonos Gonatas*, Oxford 1913 [1969], 174; 226; π.χ. σημ. 25.

21. Βλ. πρόσφατα Κ. Buraselis, *Das hellenistische Makedonien und die Ägäis* (Μόναχο 1982) 143-45.

22. Laubscher (σημ. 17, ἀνωτέρω) 340, σημ. 41 και 345, πρβλ. E.L. Brown, “Antigonos Surnamed Gonatas”, *Arktouros, Hellenic Studies Presented to M.W. Knox* (Βερολίνο-Νέα Ὑόρκη 1979) 299-307.

23. Βλ. Launey (σημ. 17, ἀνωτέρω) 935, G. Nachtergaele, *Les Galates en Grèce et les Sotéria des Delphes* (Βουξέλλες 1977) 177-79, Borgeaud (σημ. 18, ἀνωτέρω) 169, σημ. 135 και F.W. Walbank, ἐν N.G.L. Hammond - F.W. Walbank, *A History of Macedonia III* (Ὁξφόρδη 1988) 256, σημ. 5.

24. Ἰουστ. 25.1.1-2.7.

τόπεδο τοῦ Ἀντιγόνου ἐτράπησαν πρὸς τὴν παραλία γιὰ νὰ λεηλατήσουν καὶ τὰ ἐκεῖ προσορμισμένα πλοῖα τοῦ βασιλέως, ποὺ νόμιζαν ἀφύλακτα. “Ἐκεῖ, ἐνῶ διαρπάζουν χωρὶς καμμία προφύλαξη τὰ πλοῖα κατακόπτονται ἀπὸ τοὺς κωπηλάτες καὶ μέρος τοῦ στρατοῦ ποὺ εἶχε καταφύγει ἐκεῖ σὺν γυναξί καὶ τέκνοις ...”. Τέτοια ἦταν ἡ πανωλεθρία τῶν πανικόβλητων ἀπὸ τὴν αἰφνίδια ἐπίθεση Γαλατῶν, ὥστε ἡ εἶδησή της ἐξασφάλισε στὸν Ἀντίγονο τὴν εἰρήνη ὄχι μόνον μὲ τοὺς Γαλάτες ἀλλὰ καὶ μὲ τοὺς ἄλλους γειτονικοὺς βαρβάρους ποὺ ἀπειλοῦσαν τὴν καθημαγμένη Μακεδονία. Στὴν νίκη αὐτὴν, ποὺ ἀπήλλαξε τὴν χώρα ἀπὸ ἐφιάλτη ἐτῶν, ὄφειλε ὁ Ἀντίγονος τὴν ἀποδοχὴ του ὡς βασιλέως ἀπὸ τοὺς Μακεδόνες καὶ τὸ γεγονός αὐτὸ ἀπαθανάτιζε κατὰ πᾶσαν πιθανότητα τὸ μνημεῖο τοῦ Πανός, ποὺ πόθος τὸν εἶχε φέρει “πνεῦμα Μακεδονίαι σύμμαχον”.²⁵

Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

Θεοχάρης Ν. Παζαράς

*Κέντρον Ἑλληνικῆς καὶ Ρωμαϊκῆς Ἀρχαιότητος
Ἐθνικὸν Ἴδρυμα Ἑρευνῶν*

Μιλτιάδης Β. Χατζόπουλος

25. Βλ. τῶρα τὸ ἀπόσπασμα τοῦ ὕμνου τοῦ Ἀράτου, A. Barigassi, “Un frammento dell’ inno a Pan di Arato” *RhM* 117 (1974) 221-46.

RÉSUMÉ

Une épigramme de Béroia du temps des Antigonides

Sur un socle de statue découvert réemployé dans un édifice paléochrétien à Béroia est inscrite une épigramme en quatre distiques élégiaques. C' est le dieu Pan, dont le socle portait la statue, qui prend lui-même la parole pour annoncer que, malgré les honneurs dont il était entouré en Arcadie, il avait voulu venir en allié en Macédoine. Hippoklès a fait ériger sa statue, car le roi Philippe avait accordé pour toujours l' exemption fiscale à sa lignée et le roi Antigone avait conservé ce privilège par égard pour le prestige de sa maison.

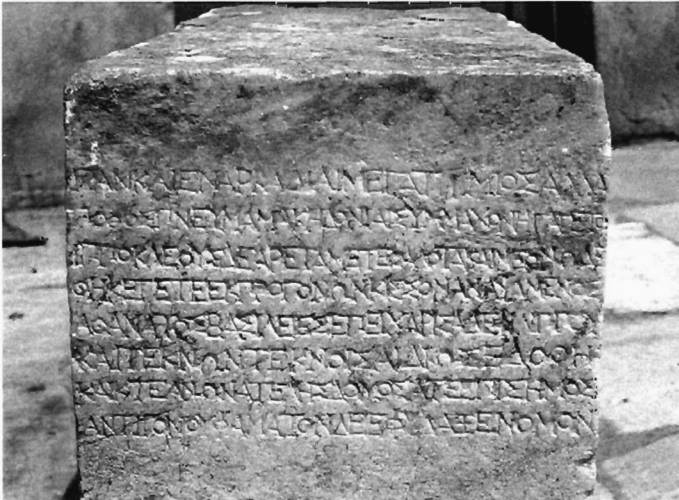
La forme des lettres, qui date ce texte du milieu du IIIe siècle av. J.-C., ne laisse pas de doute qu' "Antigone" ne soit Gonatas et "Philippe" le père d' Alexandre le Grand. Hippoklès n' est pas connu par ailleurs, mais l' épigramme apporte un nouveau témoignage sur la vénération particulière d' Antigone pour Pan et sur l' aide militaire que lui avait apporté ce dernier, sans doute lors de la bataille de Lysimacheia. En outre, elle nous offre une version poétique du formulaire des donations royales que nous connaissons aussi bien par Arrien que par des documents épigraphiques découverts notamment à Cassandreia.

Θ. Παζαράς - Μ. Χατζόπουλος Εικ. 1. Τό πεσσόσχημο βάθρο κατά την ανεύρεσή του.

Θ. Παζαράς - Μ. Χατζόπουλος
Εικ. 2. Τό βάθρο με την
ἐνεπίγραφη ὄψη.

Θ. Παζαράς - Μ. Χατζόπουλος Εικ. 3. Τό ἐπίγραμμα.